

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ І ХУДОЖНЬО-ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ, ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ
ІМЕНІ ВІТАЛІЯ ГАЗІНСЬКОГО
ВІННИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МИСТЕЦТВ ІМ. М.Д. ЛЕОНТОВИЧА
ВІННИЦЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ХОРОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ М.Д.ЛЕОНТОВИЧА**

МАТЕРІАЛИ

**ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ВИДАТНИЙ МАЕСТРО УКРАЇНСЬКОЇ ХОРОВОЇ СПРАВИ: ДО 110-Ї
РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО»**

21 листопада 2024 року

Вінниця - 2024

УДК 78.071.2:929Муравський(477)(06)
В42

Рекомендовано до друку вченою радою факультету мистецтв і художньо-освітніх технологій Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (*Протокол №6 від 10 грудня 2024 р.*)

Редакційна колегія:

Василевська-Скупа Л.П., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського ВДПУ ім. М. Коцюбинського

Кравцова Н.Є., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського ВДПУ ім. М. Коцюбинського

Бабошина О.І., заслужена діячка мистецтв України, лауреатка Премії ім. М.Д.Леонтовича, лауреатка премії «Мистецька Вінниччина», викладач-методист вищої категорії та диригент хору Вінницького фахового коледжу мистецтв ім. М.Д.Леонтовича, художній керівник та головний диригент Подільського камерного хору «Леонтович-капела» Вінницької обласної філармонії ім. М.Д.Леонтовича, голова Вінницького відділення Всеукраїнського хорового товариства ім. М.Д.Леонтовича, член Національної всеукраїнської музичної спілки

Гордієнко Т.Б., завідувач циклової комісії хорового диригування Вінницького фахового коледжу мистецтв ім. М.Д.Леонтовича

Видатний маестро української хорової справи: до 110-ї річниці від дня народження Павла Муравського. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. 21 листопада 2024 року: збірка наукових праць [Електронний ресурс]. Вінниця: ВДПУ, 2024. 41с.

До збірки матеріалів Всеукраїнської наукової конференції включено наукові статті провідних хормейстерів, музикантів, дослідників, які вивчають і популяризують творчість великого Маестро.

Матеріали збірки адресовані науковцям, митцям, викладачам загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої освіти, здобувачам вищої освіти.

Матеріали подані в авторській редакції. Автори відповідають за достовірність і вірогідність викладеного матеріалу, за належність поданого матеріалу ними особисто, за правильне цитування джерел та посилання на них. Редколегія не несе відповідальності за зміст тез доповіді та може не поділяти думку автора.

ЗМІСТ

Бенч Ольга ФЕНОМЕН ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО (до 110-річчя від народження).....	5
Шокало Олександр ХОРОВА ШЕВЧЕНКІАНА ПАВЛА ІВАНОВИЧА МУРАВСЬКОГО.....	13
Ткач Юлія ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ВИКОНАВСЬКИЙ СТИЛЬ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО В УМОВАХ РОБОТИ ХОРОВОГО КОЛЕКТИВУ.....	21
Омельченко Анетта ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО(1914 -2014).....	25
Добрецова Тетяна ФЕНОМЕН ХОРОВОЇ ШКОЛИ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ.....	28
Коробка Тетяна ДІЯЛЬНІСТЬ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО В ХОРОВІЙ КАПЕЛІ УКРАЇНСЬКОГО РАДІО.....	30
Кузик Микола АУДІОАЛЬБОМ ГРАМПЛАТІВОК ХОРОВИХ ТВОРІВ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА – РАРИТЕТ УКРАЇНСЬКОГО ЗВУКОЗАПISУ...33	
Дацко Мирон ЛЬВІВСЬКИЙ ПЕРІОД В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО.....	36
Бабошина Ольга ПАВЛО МУРАВСЬКИЙ. ШЛЯХАМИ ТВОРЧОСТІ УСЛАВЛЕНОГО МАЕСТРО.....	38
Джус Ніна ТРАДИЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ОБЛАСНОГО ФЕСТИВАЛЮ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА ІМЕНІ П.І.МУРАВСЬКОГО ЯК ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ МАЕСТРО ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЙОГО ТВОРЧИХ ЗАСАД.....	41

ФЕНОМЕН ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО **(до 110-річчя від народження)**

*Ольга Бенч, народна артистка України,
заслужена діячка мистецтв України,
кандидат мистецтвознавства, професор
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
професор Католицького університету
(Ружомберк, Словаччина)*

ПАВЛО МУРАВСЬКИЙ – геніальний український диригент, Герой України, народний артист України, професор, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, лауреат премії ім. В. Вернадського(2001),), Орден «За заслуги» III, II, I ступенів (1994, 1999, 2004), Ордена Святого Володимира, Золота медаль Академії мистецтв України (1999), почесний академік Національної академії мистецтв України (2004).

1. НАРОДЖЕННЯ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО

Павло Іванович Муравський народився 30 липня 1914 року на Поділлі, у селі Дмитрашківка, Піщанського району, Вінницької області. Як свідчать архівні документи культура цього краю сягає доби Трипілья, з того часу люди господарювали на цих землях. Народна легенда оповідає про те, як великий гурт людей, вертаючись з поля увечері додому здалека побачив, що їхнє місто Рашків охопило полум'я. Вони почали голосити: «Димить Рашків». Саме відтоді цю територію назвали «Димитрашківка», а згодом Дмитрашківка.

2. ІСТОРІЯ КРАЮ: ПАВЛО АЛЕПСЬКИЙ ПРО ДМИТРАШКІВКУ

У другій половині XVII ст. Макарій Третій, патріарх антиохійський та всього Сходу вирішив відвідати Московське царство. Дорога із Сирії до Москви йшла через Україну. У цю подорож патріарх взяв свого сина Павла, який виконував обов'язки секретаря патріарха і одночасно вів записки. Згодом ці записки склали книгу «Подорож патріарха Макарія», яку написав Павло Алепський. У західній Європі, Англії і Франції ця книга була відома раніше, ніж у нас. 10 червня 1654 року, вранці в суботу, Павло Алепський, який супроводжував свого батька, перетнули ріку Дністер і вступив на українську землю. Першим поселенням була Дмитрашківка. В щоденнику Павло Алепський записав: «... до вечора ми прибули в місто на ймення Дмитрашків... Тисячі тисяч його мешканців вийшли нам назустріч. Ми помітили у цьому благословенному

народі побожність та благочестя просто таки дивовижні. Так ми дійшли до церкви святого Димитрія...». У церкві святого Дмитрія Павло Алепський почув спів і зробив запис, який нині вже став хрестоматійним: «Та ніщо так не дивувало нас, як врода маленьких хлопчиків і їхній спів, що виконувався від усього серця, в гармонії зі старшими.

Цей спів тішить душу й відганяє журбу, бо приємний іде від усього серця й неначе з одних вуст... Вони дуже люблять ніжні і солодкі мелодії» [1].

3. ВХОДЖЕННЯ У СВІТ: МУЗИЧНИЙ ТЕХНІКУМ 1930-1934

1930-ті роки. Це були роки, коли культура повністю підпорядковувалася ідеологічному режимові – йшло насильне впровадження методу соцреалізму в усі сфери культури. Павло Іванович переїздить до Києва, до свого дядька Сергія Юхимовича Могилевського (рідний брат матері) і готується вступати до Київського музичного технікуму (знаходився на Музичному провулку, нині провулок Бориса Грінченка). На іспит він прийшов зі скрипкою, замотаною у рушник. У комісії сиділи Левко Ревуцький, Борис Лятошинський, Гліб Таранов, Григорій Верьовка, Олена Муравйова. Заграв «Гопака», комісія перевірила його слух і читку з листа. Муравського зарахували студентом. Йшов 1932 рік, це були роки голодомору. Працював сторожем в кінотеатрі, матросом на станції будинку вчених, а також розносив хліб по квартирах старшим людям. Так і вижив у ці страшні роки.

4. ВЧИТЕЛЬСЬКА ПРАЦЯ У ЧОРНОБИЛІ

Після музичного технікуму працював вчителем у середній школі у Чорнобилі. Там організував два хори в школі і став там першим музичним вчителем. Мав великий авторитет, як вчитель музики. Мав уже й дівчину і міг одружитися, але дядько наполягав, що потрібно далі вчитися і вступати до консерваторії. Влітку 1936 року дядько приїхав і забрав Павла Івановича до Києва.

5. СТАНОВЛЕННЯ: КИЇВСЬКА КОНСЕРВАТОРІЯ 1936-1941

У 1936 році Павло Муравський вступив у Київську консерваторію до Класу Гліба Таранова. Саме Таранов розпізнав природний талант Павла Муравського і допомагав йому опановувати великі вокально-інструментальні твори, оскільки сам був симфонічним диригентом. Він став для Муравського педагогом-товаришем, підтримував його морально на всіх етапах життя Муравського. В листі 1941 року Гліб Таранов напише Муравському: «Я вірю що після війни Ваш великий талант розкриється на повну силу. За всі роки я не зустрічав такого яскравого і всебічного таланту... Міцно Вас обнімаю і цілую. Ваш Гліб Павлович Таранов. У консерваторії хоровий клас вів Григорій Верьовка, за його рішенням Павло Іванович уже з третього курсу мав можливість працювати з хором. З 1936

року Павло Муравський уже стояв за диригентським пультом і диригував студентським хором. 1938 рік – святкування 25 річчя Київської консерваторії. Муравський отримує Першу премію на конкурсі диригентів, нагороджував його сам Микита Хрущов - Перший секретар КПБУ. Муравський отримав тоді грошову винагороду 300 крб. Хорову практику Павло Муравський пройшов в капелі «Думка», як студент четвертого курсу. Керував капелою уже Олександр Сорока, колишній співак капели, адже у 1937 році Нестора Городовенка було звільнено з роботи як буржуазного націоналіста. Диригент Сорока дозволяв Павлу Муравському Іванович диригувати капелою навіть на концертах. Державний іспит з фаху Муравський продиригував зі студентським хором 19 червня 1941 року.

6. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА 1941-1945

21 червня 1941 року, у суботу, Павло Іванович був зайнятий приготуванням до дня народження доньки Тані. Їй в неділю виповнювалося два роки. Але уранці 22 червня 1941 року розпочалася війна, яка назавжди розлучила цю молоду щасливу родину. 7 липня 1941 року на Поштовій площі Муравського Павла посадили в поїзд і повезли у місто Енгельс. Тут у складі кулеметної роти Муравський опановував військову справу впродовж року. За наказом керівництва для підняття бойового духу створив хор і мав концертні виступи. По закінченні навчання, його направили на Тихоокеанський флот. У Владивосток Павло Муравський прибув 1942 року, був призначений художнім керівником Краснофлотського ансамблю пісні і танцю. Тут він зустрів Євгенію Василівну Бортновську, з якою у 1944 році вступив у громадянський шлюб. У 1946 року у Муравського народжується син Володимир і у червні цього ж року вони повертаються до Києва.

7. ХОРОВА ШКОЛА ПАВЛА МУРАВСЬКОГО

З 1936 року і до кінця свого життя Павло Іванович стояв за диригентським пультом! Могутньою енергією свого таланту П. Муравський прилучив до висот нашої хорової традиції тисячі співаків. І де б він не творив – капели «Трембіта» (1948-1964), «Думка» (1964-1969), хор імені П.Майбороди (1985-1986) – скрізь у людях залишилася духовна суть його праці. З 1965 до кінця свого життя він незмінно очолював студентський хор Київської консерваторії (нині Національна музична Академія України імені П.І.Чайковського).

Історичні паралелі в хоровій культурі

Осмислюючи феномен Муравського, я збагнула, що народження такої особистості, як Муравський не є випадкове. Наша співоча традиція, як колективний набуток багатьох поколінь, завжди продовжувала себе в окремих геніальних обдарованих індивідуальностях. Ці особистості на різних щаблях

історії наче воскресали з її глибин. Ось, до прикладу, наприкінці ХІХ ст. класичні зразки хорового виконавства відстоювали Микола Лисенко, Кирило Стеценко, Микола Леонтович. Цю традицію згодом успадкували видатні хорові диригенти з Наддніпрянщини – Олександр Кошиць, Нестор Городовенко. Доля кожного з них - це яскраве свідчення боротьби за національну самобутність музичного мистецтва. У 20-30-х роках ХХ ст. видатні українські хорові диригенти з Наддніпрянщини – Олександр Кошиць, Нестор Городовенко вперше показали цілому світові вокальну традицію українців у практиці хорового співу. Світ захоплено сприйняв унікальну природність українського співу. Однак, в умовах запровадження радянського типу культури, класичні зразки українського співу, репрезентовані О. Кошицем, Н. Городовенком цілеспрямовано винищувалися. Обидва диригенти покинули Україну і творили в Канаді, де і поховані. Єдиним, хто в умовах тоталітарного режиму зміг зберегти, утвердити і донести слухачам чистоту, природність і красу академічної хорової традиції був Павло Муравський. Все життя він виборював, відстоював і утверджував високохудожні принципи, які успадкував від своїх попередників. Простежуючи розвиток традицій академічного хорового виконавства у культурному просторі ХХ століття виявляєш цікаві часові перетини життя трьох великих українських хорових митців – Олександра Кошиця, Нестора Городовенка і Павла Муравського. Ці різночасові перетини доводять, що **народження Павла Івановича не є випадковим і має свою закономірність**. Існує в природі невидимий, непроявлений назовні «закон збереження енергії» (за вченням геніального Сергія Подолинського), який підтримує духовні і ціннісні орієнтири, коли вони занепадають в культурі. Простежимо цей часовий перебіг часових подій.

Від Олександра Кошиця, Нестора Городовенка до Павла Муравського

1914 рік – Олександр Кошиць приходить на диригентсько-хоровий відділ Київської консерваторії, як керівник хорового класу. Павло Муравський саме тоді народиться. 1930 рік – Нестор Городовенко очолює диригентсько-хоровий відділ музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка (згодом Київська консерваторія). Павло Муравський саме стає студентом Київського музичного технікуму. У 1930 р. Павло Іванович, склавши вступні іспити у музичний технікум, увечері у переповненому залі Київської філармонії отримав перше враження від співу капели «Думка». Диригував Нестор Городовенко. І це враження завжди було свіже у пам'яті Павла Івановича: «Коли я підійшов до філармонії, то побачив величезну кількість народу... Всі вони хотіли послухати «Думку», а кінна міліція розганяла цих людей, бо у залі не було вже місця...».

1936 рік – Нестора Городовика звільняють з кафедри хорового диригування Київської консерваторії, а Павло Іванович поступив на диригентсько-хоровий відділ Київської консерваторії. 1937 рік – Нестора Городовенка звільняють з посади художнього керівника капели «Думка». Павло Муравський в цей час проходить в капелі «Думка» хорову практику. Тоді вони і зустрінуться на куті вулиць Прорізної і Грінченка. Нестор Городовенко сказав студенту Муравському (трохи шепелявлячи): «Чув про Вас дуже добрі відгуки. Думаю, що з Вами ми скоро зустрінемося і будемо разом працювати...». Та не судилося, як згадував Павло Муравський; «Городовенко мав прямий, сміливий і незалежний характер. Він не вмів пристосовуватися до ситуацій часу як це буває з багатьма диригентами. Але при тому тоталітарному режимі такий характер не був у моді. Тому комуністи його так і не повернули назад у капелу...» [3].

1944 рік – помирає в далекій чужині у Канаді Олександр Кошиць. У 1948 році Нестор Гордовенко переїздить до Канади, а Павло Муравський призначений художнім керівником капели «Трембіта». У цій капелі він і починає закладати основи свого виконавського стилю. 1964 рік – помирає у Канаді Нестор Городовенко. Павло Іванович Муравський призначений художнім керівником капели «Думка», а через рік він очолив хоровий клас Київської консерваторії ім. П.І.Чайковського.

У залі Київської філармонії Павло Іванович, починаючи з 1949 року продиригує свій перший концерт уже як художній керівник і головний диригент капели «Трембіта». У цій же залі 1964 року Павло Іванович продиригує свій звітний концерт уже як художній керівник і головний диригент капели «Думка». 27 квітня 1969 р. пройде останній концерт Павла Муравського і його близько духовного друга геніальногоспівака Бориса Романовича Гмирі.

Наказ про звільнення. 16 серпня вийде несподіваний для музичної спільноти наказ Міністерства культури, в якому буде написано: Павла Муравського звільнити з посади художнього керівника і головного диригента капели «Думка». Леонід Більчинський, звукорежисер, який всі роки працював поруч з Муравським скаже: «Звільнивши Павла Муравського за принципову позицію щодо кадрової політики тодішнього Міністерства культури, капела «Думка», позбувшись такого обдарованого диригента, відразу понизила свій художній рівень...»[2].

СТУДЕНТСЬКИЙ ХОР КИЇВСЬКОЇ КОНСЕРВАТОРІЇ

З 1965 року до кінця свого життя Павло Муравський був художнім керівником і головним диригентом студентського хору Київської консерваторії імені Петра Чайковського, нині Національної музичної академії України. Вперше зі студентським хором Павло Іванович озвучив духовну спадщину

Веделя, Березовського і Бортнянського, записав хорову спадщину Миколи Леонтовича. Своєю натхненною працею і творчим життям Павло Муравський у другій половині ХХ-го століття сформував глибоко культурний феномен, ім'я якого «Хор Муравського». В його основі індивідуальний художній стиль, який вирізняє його постать серед сучасних хорових диригентів. Виконавський професіоналізм «Хору Муравського» слухач впізнає з перших звуків.

Хорова методика Павла Муравського

Павло Муравський виробив свою власну методику роботи з хором колективом. Маєстро завжди повторював про те, що «написана музика, це ще не музика», вона стає музикою коли отримує відповідну *вокально-мистецьку інтонацію* (термін П. Муравського). Тому найвражаючим у художньому стилі Муравського є чистота і досконалість інтонації, точність передаваного настрою і краса звуку, його своєрідний національний **звуковий ідеал**. Бо можна співати на пристойному технічному рівні, але таке виконавство ніколи не явить світові національної своєрідності мистецького явища. Виконавське мистецтво Муравського завжди несе в собі неповторні ознаки національного духу, і тим самим набуває загальнолюдського значення.

Методика Павла Муравського — це ціла система правил, якими необхідно керуватися для того, щоб спів набув, за словами професора Муравського виразної *вокально-мистецької інтонації*. Ці правила Муравський ніколи не виголошує відірвано від живого виконавського процесу, вони є результатом осмислення безпосереднього живого звуку. Аби зафіксувати ці правила, необхідно роками бути на його репетиціях. На перший погляд ці правила дуже прості, однак реалізувати їх на практиці не так легко. Основні труднощі полягають у тому, що, за вимогою Муравського, диригент хору зобов'язаний сам володіти цілою системою практичних знань і вміти відтворювати музичний матеріал власним голосом так, щоб для хористів це стало взірцем наслідування. Він має досконало володіти голосом, аби кожне теоретичне положення, на якому він фіксує увагу співаків, міг показати на практиці. Інакше диригент, який лише пояснює і не підкріплює своїх пояснень власним показом, є, за визначенням Муравського, диригентом-розмовником. Легко виголошувати правила, але їх ще необхідно самому втілювати у живому звучанні. У процесі репетиційної роботи П. Муравський формує виконавський стиль твору поетапно і надзвичайно скрупульозно, рухаючись у напрямку «від звуку до стилю».

Нетемперований спів. Методика, яку Павло Муравський запровадив вперше у капелі «Трембіта», згодом утвердив і в капелі «Думка» і в хорі

студентів Київської консерваторії/Національній музичній академії України ім. П.І.Чайковського – це нетемперований спів, який Митець впроваджував шляхом акапельного співу, тобто без музичного супроводу, лише під камертон і «з голосу» диригента. Як згадував Муравський: «Не всім ця методика видалася приємною, бо вивчати репертуар без музичного супроводу значно трудніше, ніж без супроводу. Досить швидко всі відчували якість цієї методики... Стався випадок. Треба було їхати на гастролі в Прибалтику, а концертмейстер раптово занедужала. Довелося взяти камертон і підібрати такі твори, які можна виконувати без супроводу фортепіано». Наслідки таких реалій істотно змінили всіх співаків: «... слух на концертах і на репетиціях настільки загострився, що співакам фортепіано вже видалося фальшивим... І відтоді капела всі репетиції провадила тільки під камертон. Досить швидко всі відчували підвищення якості свого співу. Праця без музичного супроводу – нелегка. До неї треба звикнути, переключитися не тільки думкою, а й душею. І можу сказати, що ця методика – єдина для піднесення якості хорового співу». Отже, акапельність була одним з базових положень його методики. Впровадження її доцільності з різних ракурсів він пояснював так: «Люди нашої України мають чудовий голосовий «матеріал». Диригентам треба вміти розпорядитися цим «матеріалом». На жаль, дуже мало таких диригентів, які вміють досягти високого виконавського рівня. І не тому, що вони не володіють достатнім музичним слухом, а тому, що він хоч і добрий, але темперований, і не дає можливості керівникові реагувати на менші інтонаційні відхилення, ніж на півтон. А спів на рівні темперованої шкали не є мистецьким. А що треба робити, аби досягти високого мистецько-виконавського рівня? В першу чергу, відмовитися від репетицій за допомогою музичного інструменту і провадити репетиції виключно голосом під камертон. Це дасть можливість і диригентові, й співакам загострити свій внутрішній слух настільки, що кожен зможе реагувати на найменші інтонаційні відхилення. Така робота поступово увійде в творчу звичку, і здаватиметься не такою складною, як спочатку. Мине якийсь час, і всі відчують творче зростання хорового колективу. Це не означає, що треба відмовитися від творів, які написані для хору з фортепіано. Йдеться про саму репетиційну роботу, яку треба вести без допомоги інструменту. А супровід корисно підключити за дві-три репетиції до концерту».

Робота з хоровими групами займала основні позиції в репетиційному процесі навіть тоді, коли хор уже вивчив твір. Імовірно, тут виявлявся певний вплив на Павла Муравського методики американського диригента Роберта Шоу. Ще в 1962 році під час зустрічі у Львові Р. Шоу відкрив П. Муравському секрет своєї методики: основну роботу він присвячував досконалому оволодінню кожним співаком і кожною окремою групою своєї хорової партії. Остаточну

зведену репетицію американський митець міг провести навіть перед самим концертом. Український майстер працював за таким самим принципом, часто повторюючи, що кожен хорист повинен співати свою хорову партію так, наче він виконує сольний твір. Тому після вивчення хорового твору Муравський приймав у кожного співака хору його партію.

Рецензії світової преси.

Справжнім тріумфом став виступ хору Київської консерваторії на міжнародному хоровому фестивалі у Канаді 1993 року, де студенти вибороли перше місце серед 800 найкращих хорів світу. Канадська преса писала: «...У всьому і всюди українці співали, як Ангели. Муравський продовжував дивувати виконанням українських пісень і тим самим продемонстрував уміння бездоганно відтворювати різні нюанси у музиці...» (Гемблетон Р. Хор Київської консерваторії здійснив надзвичайний подвиг // The Toronto Star. – 1993. – 20 черв.). «Хор консерваторії є одним із найкращих у світі... Інтерпретація творів настільки майстерна, що в них можна відчувати дух народу. Муравський диригує великою мірою, як маляр-митець малює... Він часто починає фразу і тоді слухає з руками, схрещеними на грудях» (Шмідт І. Надзвичайний виступ українців // The Spektator. – 1993. – 21 черв.).

А у 1981 році до Київської консерваторії приїхав посланець із Сирії, ректор консерваторії міста Алеппо Фаши́м Фанса і відвідав репетиції студентського хору, яким керував Павло Муравський. Він залишив запис у книзі відгуків: «Слухав хор студентів Київської консерваторії, яким керує відомий музикант Павло Іванович Муравський. Він диригував хором натхненно і з експресією. Він співпереживав музику безупинно і явився для мене диригентом світового рівня. Хор звучить прекрасно і є зразком високомистецького еталону» [4]. Які близькі ці слова ректора з Алеппо із записками зробленими Павлом Алепським 1654 в церкві Димитрашківки, батьківщини Муравського! Отже мистецтво Павла Івановича Муравського уособлює в собі позачасовість: далекі і близькі часові полюси стискаються і наче зникають. Залишається незмінною лише пульсація традиції співу українців.

ВИСНОВОК

Своєю натхненною працею і творчим життям Павло Муравський впродовж другої половини 20 століття створив глибоко національний культурний феномен, ім'я якому «Хор Муравського», котрий за своїм мистецько-педагогічним значенням у хоровій культурі набув масштабів повноцінної **національної виконавської школи**. Павло Іванович завжди зовні простий. Простий у одязі, простий і доступний для всіх у спілкуванні. Але за цією зовнішньою простотою Муравського ховається істинна сутність митця. Вона виявляється лише у

моменти внутрішнього одкровення – в його духовній практиці. Якщо наука пізнається в слові, то мистецтво пізнається в практиці. Феномен духовної практики Муравського – це школа “життя в істині”. Колись геніальний філософ Григорій Сковорода для своїх сучасників був таким простим і дивним чоловіком. І лише нині, через два століття він постав як велетень духу для українського народу. Пройшовши таку історичну школу від Григорія Сковороди, нині ми лише починаємо осягати велич творчості геніального Павла Муравського.

Список використаних джерел:

1. Алепський П. Подорожні нотатки. Країна козаків. Упорядник Микола Рябий. К., 1995. С. 9.
2. Л. Більчинський. Спогади про П. Муравського. Фоноархів автора.
3. Муравський П. Спогади. Фоноархів автора
4. Фашим Фанса. Відгук про спів студентського хору Київської консерваторії. 9.10.1981. Домашній архів П. Муравського

ХОРОВА ШЕВЧЕНКІАНА ПАВЛА ІВАНОВИЧА МУРАВСЬКОГО

*Олександр Шокало, шевченкознавець, культуролог,
автор ідеї й головний редактор комплексного
нотно-звукового видання «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар».
Хорова Шевченкіана», керівник Всеукраїнського
мистецького проекту «Україна співає «Кобзаря»,
голова Наглядової ради БФ «Хорова школа Павла Муравського»*

Павло Іванович Муравський (Моравський) – великий Український хоровий диригент і педагог, народний артист УРСР (1960), професор кафедри хорового диригування Київської державної консерваторії (з 1995 – Національна музична академія України) імені П. І. Чайковського, художній керівник та головний диригент студентського хору, лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (1979), Премії ім. В. Вернадського (2001), кавалер Ордену «За заслуги» III (1994), II (1999), I (2004) ступенів, почесний академік Національної академії мистецтв України (2004), Герой України (2009).

П. І. Муравський – один з основоположників сучасної *Української хорової школи*. Маєстро ствердив принципові засади акапельного академічного співу *Київської хорової школи*, заснованої в Українській музичній культурі великим Олександром Кошицем, і явив власний феномен – *Хорову школу Павла Муравського*.

Суть *Хорової школи Павла Муравського* – досягнення вершинної чистоти звучання Українського акапельного хорового співу в *природному ладовому інтонуванні*. Павло Муравський як музикант-мудрець, мислитель хорового мистецтва відкрив первинність життєродної, світородної енергії звуку й сформулював світоглядну основу музики: **«Спочатку була нота»**. Звідси й основоположний принципи його хорової методики: **«Виявляти любов до кожної чисто заспіваної ноти»**. А з любові до ноти народжується *внутрішній лад* співу й життя: **«Чистота співу – чистота життя»**. На цій світоглядній основі Павло Муравський сформулював потужну суспільну місію Українського хорового співу: **«Традиційний Український хоровий спів на основі природного ладу сприяє наведенню ладу в суспільстві»; «Спів дає відчуття Волі!»**.

Свою унікальну мистецько-педагогічну методику Українського акапельного хорового співу в *природному ладовому інтонуванні*, явлену через власний хормейстерський досвід і практичну філософію хорознавства, великий диригент і педагог розкрив у книжках: *«Чистота співу – чистота життя»* (2012) та *«Моя хорова школа»* (2014, 2917).

Ці мистецько-педагогічні праці П. І. Муравського стали раритетами, та їх можна читати на сайті «Хорова школа Павла Муравського»: <https://pavломuravskyi.com/110-littya-j-10-i-rokovyny-pam-yati-pavla-muravskogo-spiv-daye-vidchuttya-voli.html>

П. І. Муравський виховав у навчальному студентському хорі Київської державної консерваторії понад 1000 хормейстерів. Студентський хор під керівництвом маестро П. Муравського записав у фонд Українського радіо та на платівки фірми «Мелодія» понад 150 хорових творів, серед яких «Шедеври Української хорової музики» (Г. Сковорода, М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель) (1972); «М. Леонтович. До 100-річчя з дня народження» (комплект із трьох платівок) (1978); «А. Кос-Анатольський. Вибрані хорові твори» (1980–1981); симфонії, кантати, ораторії («Персефона» І. Стравінського, «Іоанн Дамаскін» С. Танєєва, «Меса» Ф. Шуберта, «Реквієм» Дж. Верді). Загалом П. Муравський виконав і записав з капелами «Трембіта», «Думка», хорами Українського радіо й Київської державної консерваторії у фонд Українського радіо, на платівки, касети й компакт-диски понад 1000 хорових творів Українських і зарубіжних композиторів, зокрема С. Людкевича, П. Чайковського, Л. Бетховена, А. Моцарта, Г. Малера, А. Скрибіна й ін.

Особливе місце в творчості П. І. Муравського належить ***Хоровій Шевченкіані***. П. Муравський почав збирати *Хорову Шевченкіану* ще з 30-х років ХХ століття й виконував твори на Шевченкову поезію з усіма хорами, якими керував. А записувати *Хорову Шевченкіану* почав з капелами «Трембіта»,

«Думка», хорами Українського радіо й Київської консерваторії. Та заповітний задум маестро Павла Муравського – записати з Українським взірцевим академічним хором усю *Хорову Шевченкіану* під символічною назвою *Пісенний «Кобзар»*.

З проголошенням незалежності України Павло Іванович понадіявся, що після ліквідації тоталітаризму відкриють дорогу виконавцям високого класу й справжньому мистецтву. З 1991 року почав добиватися створення *Молодіжного взірцевого академічного професійного хору імені М. Д. Леонтовича* (числом 45–50 осіб): *«Молодіжний хор мав стати зразковим для інших професійних і самодіяльних хорових колективів в Україні. Адже Український народ – один з небагатьох у Світі має великі музичні здібності й рідкісного багатства співочий матеріал. Необхідно тільки значно покращити професіоналізм керівників хорових колективів та досягти високої майстерності хорів. Зразковий молодіжний хор як високопрофесійний колектив матиме можливість значно збагатити репертуар і виконуватиме твори трьома групами: жіночою, чоловічою й мішаним складом. Такий хор зміг би здійснити на високому рівні фонові запис усієї Української хорової класики, що в радянські часи зробити було неможливо. Мою ідею підтримали відомі музичні діячі, творчі спілки, народні депутати. Згодом ідея Молодіжного академічного професійного хору імені М. Д. Леонтовича набула формулювання – Показовий академічний хор при Президентові України. Однак на всі листи-звернення були однакові відповіді всіх чиновників з адміністрацій усіх президентів. І всі відповіді зводились до однієї відмови: «через складну економічну ситуацію в державі й значне скорочення бюджетного фінансування галузі культури створення й забезпечення діяльності нового мистецького колективу неможливе». Але зовсім не береться до уваги той кричущий факт, що в Україні десятки зовсім посередніх колективів зі статусом державних і національних перебувають на державному утриманні. А це державні злочини, коли величезні хорові колективи використовують величезні бюджетні кошти й видають для суспільного вжитку браковану мистецьку продукцію. Мене дуже дивувало, що на верхах розкрадають мільйони, а на хор не знаходять якихось тисяч...»*. Маестро переконував, що на основі взірцевого хору можна започаткувати процес відновлення культури Українського хорового співу в природному ладовому інтонуванні та загальну культуру й лад у суспільстві.

Павло Муравський, керуючись своїм ідеальним прагненням підвищити рівень хорового мистецтва й загальний культурний рівень свого народу, 23 роки поспіль, незважаючи на свій поважний вік, самовіддано добивався створення *Молодіжного взірцевого академічного професійного хору імені М. Д.*

Леонтовича, а згодом Показового академічного хору при Президентіві України.. Маестро підсилював свою ідею необхідністю еталонного запису *Пісенного «Кобзаря»* – 200 хорових творів на поезію Тараса Шевченка до 200-літнього ювілею Великого Кобзаря. Цей професійний колектив повинен досягнути високого рівня виконавства й тримати його як еталон Українського хорового співу. Маестро доводив загальнонаціональну важливість поширення в Українському суспільстві співаної поезії Великого Кобзаря: *«Виконані кращими хорами записи стануть доступні широкому загалу: вони розійдуться по школах, бібліотеках, закладах культури, й люди матимуть змогу слухати їх повсякчас. Я цим живу і хочу, щоб хороспіви Шевченкової поезії допомагали жити всім Українцям»*. За задумом маестро Муравського, такий запис можливо здійснити тільки зі вірцевим академічним хором.

Починаючи з 1991 р., я допомагав Павлові Івановичу послідовно писати звернення до кожного з чотирьох президентів України. Коли стало зрозуміло, що сподівання на створення вірцевого хору марні, запропонував Павлові Івановичу скласти список уже записаних ним хорових творів на поезію Т. Шевченка й випустити аудіо альбом *Пісенний «Кобзар»*. Значну частину хорової Шевченкіани П. Муравський записав свого часу з капелами «Трембіта», «Думка», хорами Українського радіо й Київської консерваторії. Павло Іванович схвалив цю ідею й негайно підготував перелік записаних ним творів. Записи 32-х хорових творів (а capella; велика форма, з супроводом та без супроводу; вокально-симфонічні) зберігалися у «Золотому фонді» Національної радіокомпанії України, і вже було чим започаткувати велику серію хорової Шевченкіани. Ті записи 32-х хорових творів ми видали у 2010 р. окремим музичним альбомом з 3-х CD *«Пісенний «Кобзар»*. *Диригує Павло Муравський. Записи 1956–2001 рр.*», яким започаткували аудіо публікацію *Пісенного «Кобзаря»*.

Після цього я запропонував Павлові Івановичу упорядкувати всі наявні в нього ноти хорових творів на Шевченкову поезію й видати в кількох томах як цілісне зібрання – «Пісенний «Кобзар», яке потім запишуть провідні хори України під орудою його учнів.

Павло Іванович одразу сприйняв цю ідею й запалився нею: *«Такого в Україні ще не було. Видання такої великої кількості хорових творів на поезію Тараса Шевченка здійснимо вперше»*.

У власній багатющій нотній бібліотеці П. Муравського, яка налічує до 300 томів, виявилось близько 200 хорових творів на поезію Тараса Шевченка, 160 з яких Павло Іванович уже опрацював для записування. Павло Іванович систематизував їх за тим самим принципом, що й у музичному альбомі, та

ретельно склав перелік. Цей основний список розіслали на хорові кафедри в музичні заклади України, де працюють колеги, учні й послідовники маестро Муравського. В результаті, до цього основного зібрання додали народні мелодії, малознані авторські твори та найновіші твори сучасних композиторів.

Павло Іванович до останнього свого подиху жив здійсненням задуму *Пісенного «Кобзаря»*: *«Ідея еталонного запису хорових творів на поезію Тараса Шевченка досі тримає мене на Білому світі»*. Маестро діждався верстки першого тому, і його дух відійшов у Безвічність на 101-у році життя – 6 жовтня 2014 року.

Грандіозний мистецький задум маестро П. І. Муравського завершили його учні й послідовники, які організувалися в *Благодійний фонд «Хорова школа Павла Муравського»* й протягом 2014–2023 років **здійснили Комплексне нотно-звукове видання «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана» за Всеукраїнським мистецьким проектом «Україна співає «Кобзаря»**.

Над *Комплексним нотно-звуковим виданням «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана»* працював близько 10 років на безоплатній основі авторський колектив фахівців Благодійного фонду «Хорова школа Павла Муравського» з мистецтвознавства й хорового виконавства – учні й послідовники П. І. Муравського: Л. В. Бухонська (уже покійна), І. Д. Гамкало, М. І. Гулковський, А. Г. Масленнікова, Т. В. Миронюк, І. Я. Павленко та шевченкознавець, автор ідеї видання й супровідних текстів, головний редактор і керівник мистецького проекту О. А. Шокало. У записові *Пісенного «Кобзаря»* взяли участь на благодійних засадах 45 провідних хорових колективів з 17 міст України й Української діаспори під орудою учнів і послідовників маестро П. І. Муравського.

У Вінниці *Пісенного «Кобзаря»* записували два хорові колективи. Академічний міський камерний хор «Вінниця» під керівництвом диригента В. І. Газінського записав хороспіви вінницьких композиторів Костянтина Семенова «Над Дніпровою сагою» та Геннадія Білявського «Пророк». Хор Вінницького училища культури і мистецтв (тепер – фахового коледжу мистецтв) імені М. Д. Леонтовича під керівництвом диригента О. І. Бабошиної записав хороспіви композитора з Вінниччини Данила Бойченка «Ой маю, маю я оченята», вінницького композитора Костянтина Семенова «Реве та стогне Дніпр широкий» і «Доле, де ти?», київського композитора Юрія Щуровського «Оддай мене, моя мамо» та вокально-симфонічну поему Платона Майбороди «Тополя» у виконанні Хору й Оркестру народних інструментів (художній керівник Г. Н. Муращенко).

На основі укладеного П. І. Муравським нотного матеріалу ми видали найповніше, систематизоване ***Зібрання хорових творів у семи томах «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана»***, де зібрано майже всю хорову музику на Шевченкову поезію від середини XIX до початку XXI ст. Видання містить ***283 твори 155 композиторів і аранжувальників та 12 народних хорових пісень***. Усі твори семитомного нотного зібрання розподілено на три групи: *твори а капела* – 1, 2, 3 томи; *твори з інструментальним супроводом* – 4, 5 томи; *твори великої форми з симфонічним оркестром* – 6, 7 томи. Перший том містить *65 творів 33 композиторів*, обсяг – 288 с.; Другий том містить *59 творів 38 композиторів*, обсяг – 288 с.; Третій том містить *62 твори 33 композиторів і 12 народних пісень*, обсяг – 274 с.; Четвертий том містить *41 твір 16 композиторів*, обсяг – 344 с.; П'ятий том містить *40 творів 22 композиторів*, обсяг – 322 с.; Шостий том містить *6 творів 3 композиторів*, обсяг – 370 с.; Сьомий том містить *10 творів 10 композиторів*, обсяг – 366 с. Загальний обсяг семитомника – 2 252 сторінки.

Зібрання хорових творів у семи томах «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана» (2014–2023) здійснено за кошти доброчинців. Перше видання 1–3 томів вийшло за фінансової підтримки доброчинця Олександра Григоровича Шпака. Повне семитомне видання зверстано за фінансової підтримки доброчинців: Тараса й Катерини МIRONЮКІВ (1–3 томи), Євгена Драп'ятого (4–5 томи), Даниїла Сікори й Ігоря Дем'янця (6 том), Мирона МIRONЮКА й Ігоря ТИЛИКА (7 том). Надрукувало семитомник київське Видавництво «Ліра-К» за власні кошти (директор – В. І. Зарицький).

На побажання музичних педагогів і керівників хорів видали накладом 1000 примірників однотомне нотне зібрання ***«Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана. Вибране» (2020)***. До *«Вибраного»* дібрано з Семитомника *твори а капела й твори з інструментальним супроводом*. *«Вибране»* містить *83 твори 72 композиторів і аранжувальників та шість народних пісень*; обсяг – 352 сторінки.

Однотомник ***«Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана. «Вибране»*** видано за фінансової підтримки доброчинців Аскольда Лозинського й Лариси Лозинської-Кий зі США (брата й сестри в пам'ять про своїх батька Євгена й матір Марію). **Благодійний фонд «Хорова школа Павла Муравського»** безоплатно передав *«Вибране»* вищим і середнім музичним навчальним закладам, спеціалізованим музичним школам, навчальним, професійним і самодіяльним хорам України для освітньої й хорової роботи.

На основі ***Зібрання хорових творів у семи томах «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана»*** Благодійний фонд **«Хорова школа**

Павла Муравського» здійснив перший систематизований, масштабний *запис і аудіо видання «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана» (2019).* Аудіо видання містить **110 творів 86 композиторів**. Обсяг аудіо видання – **три музичні альбоми по три CD в кожному**. Перший аудіо альбом містить твори *а капела*, Другий – *твори з інструментальним супроводом*, Третій – *твори великої форми з симфонічним оркестром*. До Першого аудіо альбому *а капела* записано **59 творів 48 композиторів**, у тім числі **5 аранжувань народних пісень**. До Другого аудіо альбому *з інструментальним супроводом* записано **42 твори 30 композиторів**. До Третього аудіо альбому *великої форми з симфонічним оркестром* записано **9 творів 8 композиторів**.

Аудіо видання «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана» здійснено за підтримки Міністерства культури України (запис творів) та Українського культурного фонду (видання аудіо альбомів).

Благодійний фонд «Хорова школа Павла Муравського» безоплатно передав 1000 комплектів *Аудіовидання* вищим і середнім музичним навчальним закладам, спеціалізованим музичним школам, навчальним, професійним і самодіяльним хорам України та **Українським культурно-освітнім осередкам за кордоном** для освітньої й хорової роботи.

Аудіовидання розміщено також для загального користування на сайті «Хорова школа Павла Муравського»:

Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Альбом 1. Твори *а капела*:

<https://pavlomuravskyi.com/pisennyj-kobzar-albom-1.html>

Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Альбом 2. Твори *з інструментальним супроводом*:

<https://pavlomuravskyi.com/pisennyj-kobzar-albom-2.html>

Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Альбом 3. Твори *великої форми з симфонічним оркестром*

<https://pavlomuravskyi.com/pisennyj-kobzar-albom-3.html>

Пісенний «Кобзар» як наймасштабніше цілісне нотно-звукове зібрання новітнього часу започаткував новий напрям у музикознавстві й шевченкознавстві – **Хорову Шевченкіану** та став унікальним пісенним пам'ятником Великому Кобзареві України.

Шевченків поетично-пісенний феномен – унікальне явище в Українській і світовій поезії й музиці. Тарас Шевченко – єдиний у Світі поет, майже вся поетична спадщина якого живе у співі. На основі «Кобзаря», який містить 237 поетичних творів, написано понад 300 авторських хорових творів і записано близько 100 народних хорових пісень. У цілому на Шевченкову поезію написано понад 3 000 композиторських інтерпретацій різних форм і жанрів од солоспівів

до хороспівів, кантат, симфоній, опер, ораторій, балетів. Це неперевершене поетично-музичне явище у світовій культурі.

Хороспіви й вокально-симфонічні твори на поезію Тараса Шевченка, зібрані в *Пісенному «Кобзареві»*, являють собою *Хорову Шевченкіану* – надзвичайно багату й маловивчену сферу Шевченкознавства та Українського музичного мистецтва.

Унікальний комплексний характер *Пісенного «Кобзаря»*, що поєднує нотний матеріал та аудіозаписи, робить це видання надзвичайно ефективним у здійсненні його культурно-освітньої місії, відкритті нових рівнів сприйняття й осмислення геніальної Шевченкової поезії, потужно посиленої Українським хоровим співом – базовим мистецтвом Української культури. Ґрунтовний довідковий додаток містить біографії композиторів, бібліографію нотних і музикознавчих видань, дискографію, алфавітний покажчик творів, що підтверджує статус зібрання як академічного мистецтвознавчого видання.

Пісенний «Кобзар» пройшов успішну апробацію в навчальному процесі й хоровому виконавстві, отримав схвальні відгуки вищих і середніх музичних навчальних закладів, мистецтвознавчих інституцій та обласних навчально-методичних центрів закладів культури і мистецтва з цілої України, а також **Українських культурно-освітніх осередків і мистецьких колективів з діаспори.**

Визначальна особливість *Пісенного «Кобзаря»* – його практична цінність для сучасної музичної педагогіки у вищих, середніх музичних навчальних закладах, спеціалізованих музичних школах, для концертно-виконавської діяльності хорових колективів та для збагачення бібліотечних фондів.

Комплексне нотно-звукове зібрання надолужує нестачу нотних видань і якісних записів академічної музики та сприяє через освітній процес розвитку музичної культури молодого покоління й Українського суспільства в цілому.

Пісенний «Кобзар» набув визнання і успіху в музичній освіті й хоровому виконавстві та, безумовно, став знаковою подією й гордістю Української музичної та загальнонаціональної культури.

Пісенний «Кобзар» в усьому розмаїтті співаної Шевченкової поезії є потужним мистецьким морально-духовним чинником пробудження історичної пам'яті й розвитку національної самосвідомості, самобутності Українців та формування нашої національно-культурної ідентичності й утвердження державного суверенітету України, що особливо важливо в нинішню тяжку пору Всеукраїнської визвольної війни, коли Український народ відстоює свою самобутність і виборює свою державну самостійність.

Комплексне нотно-звукове видання «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана» було номіновано на здобуття Національної премії України імені Тараса Шевченка 2024 року за напрямом «мистецтвознавство», за поданням Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Однак, некомпетентні функціонери проігнорували Всеукраїнську національно-культурну місію *Пісенного «Кобзаря»*.

Та *Пісенний «Кобзар»* як гідно реалізований заповітний мистецький задум маестро Павла Муравського удостоєний найвищого професійного і всенародного визнання.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ВИКОНАВСЬКИЙ СТИЛЬ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО В УМОВАХ РОБОТИ ХОРОВОГО КОЛЕКТИВУ

Юлія Ткач, хоровий та симфонічний диригент, педагог, музикознавець, громадський діяч, Народна артистка України, кандидат мистецтвознавства, Лауреат премії імені М.Лисенка, художній керівник та головний диригент Академічної хорової капели імені П.Майбороди Українського радіо, доцент Кафедри хорового диригування Національної музичної академії України імені П. Чайковського; член Всеукраїнської музичної спілки, член Координаційної ради Хорового товариства імені М. Леонтовича

1. Особливості світогляду П. Муравського. Біографічні відомості про диригента. Творчість Н. Городовенка, його диригентський стиль мали велике значення для формування світогляду й виконавських принципів П. Муравського. Як зізнається сам диригент, він знаходився під величезним впливом концертів «Думки» під орудою Н. Городовенка. Ще з 30-х років П.Муравський «засвоїв звуковий образ співу капели під орудою Н. Городовенка», і цей образ ніколи не втрачався у його слуховій уяві [1, с. 153]. На духовну спорідненість обох митців, зумовлену важливістю національної складової їхнього світогляду, а також на генетичний зв'язок їх творчих стилів, що походять з національної співочої традиції, вказує О.Бенч: для П. Муравського, як і для Н. Городовенка, характерним є глибинне розуміння традиції як «внутрішнього психологічного модулю культури» [1, с. 23], як способу життя й мислення.

П. Муравському не властиво виголошувати будь-які національно-патріотичні гасла – натомість він спокійно, щиро впроваджує їх у своєму мистецтві. Належність П. Муравського до національної традиції виявляється виключно через його творчість, для якої характерне втілення «національного звукового ідеалу» (за О. Бенч) через скрупульозну роботу над звуком, образом

твору, кантилену, сердечність, щирість, емоційність виконання. П. Муравський любить своє національне – любить широко і самовіддано: «Справжня любов знаходиться в душі, – освідчується художник. – Це не та любов, про яку багато говорять. Любов – це таїна. І якщо є ця внутрішня таїна, то це справжня любов. Така любов на все життя. Отаку любов я визнаю – чисту любов до людини, до природи, до мистецтва» [1, с. 42].

2. Особливості взаємодії індивідуального диригентського стилю П. Муравського з колективним виконавським стилем капели «Думка». Хорова методика П. Муравського. Як доводять факти біографії П. Муравського, на час його призначення на посаду художнього керівника «Думки», диригент мав величезний хормейстерський досвід і – як результат – сформований за роки праці індивідуальний виконавський стиль. З іншого боку, і колективний виконавський стиль – стиль «Думки» – в середині 60-х рр. був у повній мірі сформований. Слід зауважити, однак, що кількомісячний період перебування капели без досвідченого керівника негативно позначився на ньому: за 8 місяців, що минули від смерті О. Сороки до початку роботи з «Думкою» П. Муравського, капела, за ствердженням останнього, втратила значну частину своїх професійних якостей, надбаних роками. Це доводить факт безпосередньої залежності творчого зростання колективу від діяльності його керівника, який зберігає (або не зберігає) колективні традиції – особливості виконавського стилю, репертуар тощо. Разом з тим, має місце і зворотній вплив: виконавський стиль колективу стає середовищем, в якому розвивається й корегується індивідуальний диригентський стиль. Тому, аналізуючи двосторонній стильовий вплив в системі «диригент – колектив», треба відзначити пріоритетне значення індивідуального виконавського стилю й другорядне – колективного стилю, який додає окремі нюанси до сформованої системи виконавських прийомів і засобів диригента.

3. Вплив індивідуального виконавського стилю П. Муравського на колективний виконавський стиль капели «Думка» здійснювався через особливу хорову методику диригента. Центральним елементом *хорової методики П. Муравського* є спів а cappella. У впровадженні такого способу співу П. Муравський вбачав своє основне завдання на початковому етапі роботи з «Думкою». «Я вирішив перевести капелу на спів під камертон, – зазначає П. Муравський, – тому що вважав, і зараз вважаю, що найкращим способом для досягнення високого виконавського та художнього рівня є спів а cappella. Диригент, який спробує перейти з темперованого ладу на натуральний, зможе виконувати твори на дуже високому професійному рівні. Спів під його керівництвом буде якісний та абсолютно чистий. А, фактично, вся краса, як і в

житті, має бути чистою». (Інтерв'ю з Маестро П.Муравським взято автором тез Ю.Ткач).

4. Від об'єкту до результату: прийоми і засоби розкриття художньої цілісності хорових творів у диригентському стилі П. Муравського. Оскільки українська пісня, як зазначалося, посідає домінуюче місце як у системі особистих репертуарних орієнтирів П. Муравського, так і в традиційному репертуарі капели «Думка», доцільно розглянути способи розкриття художньої цілісності на прикладі саме таких творів. В репертуарному списку П. Муравського як керівника капели «Думка» – обробки українських пісень М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, Г. Давидовського, П. Козицького. Серед цих творів, що належать до різних жанрів фольклору, найбільш показовими для індивідуального виконавського стилю П. Муравського є жартівливі та характерні пісні. Нижче аналізуватимуться наступні твори: «Ой, у полі, полі» (обр. П. Козицького), «Стелися, барвінку» (обр. М. Лисенка), «Сусідка» (обр. Я. Яциневича); обробки М. Леонтовича – «Щедрик», «Дударик», «Женчикок-бренчикок». До аналізу взяті також авторські твори на тексти Т. Шевченка: «Заповіт» Г. Гладкого, «Реве та стогне Дніпр широкий» Д. Крижанівського (обробка В. Косенка), «Думи мої» В. Заремби (обробка В. Кирейка), соло – Б. Гмиря.

5. Основою виконавської інтерпретації П. Муравського є робота над головними елементами його хорової методики – якісним хоровим звуком та метроритмом. В індивідуальному виконавському стилі П. Муравського наявна тенденція до варіативного відтворення стабільних ресурсів нотного тексту, зокрема звуковисотності та метроритму. Відтворення стабільних ресурсів нотного тексту, як зазначалося, забезпечує конкретизацію музичного твору, тоді як робота з мобільними ресурсами визначає індивідуальність інтерпретації. Мобільні ресурси є базою для виявлення індивідуального виконавського стилю музиканта: відбір мобільних ресурсів музичного тексту, необхідних для створення художньої цілісності виконуваного твору, є безпосереднім проявом індивідуального виконавського стилю музиканта. Отже, у процесі інтерпретації мобільні ресурси нотного тексту стають засобами виконавського стилю – загальними та спеціальними. Серед загальних засобів у виконавському стилі П. Муравського набувають особливого значення агогіка, динаміка, фразування, спосіб виконання та театральність. Серед спеціальних – кантилена, хоровий тембр, диференційована подача словесного тексту. Охарактеризуємо вказані засоби докладніше.

- Агогіка. П. Муравському притаманне стихійне, імпровізаційне використання агогіки здебільшого, під час виконавського акту – концерту або

репетиції: в ній багато фермат та прискорень. Агогічні хвилі пронизують майже кожен такт, створюючи ефект «дихаючої» хорової тканини. Вони позбавлені будь-якої штучності – природно, органічно розкривають зміст твору.

- Динаміка. Цей засіб маестро використовує найчастіше в поєднанні з агогікою, він є основою драматургії будь-якого твору. У виконавських версіях П. Муравського багато динамічних співставлень-відтінків (жартівливі пісні), раптових динамічних сплесків та спадів, що допомагають розставити смислові наголоси, часто вживаним є філірування звуків на ферматах. Динаміка завжди пов'язаний з образом твору, надаючи йому глибини та яскравості. Виконавському стилю П. Муравського властива широка динамічно-образна шкала: від найтихішої динаміки, зосередженого стану, внутрішнього занурення до бурхливої експресії, безмежного драматизму.

- Фразування. У виконавському стилі П. Муравського фразування діє на мікро та макро рівнях. Диригенту властива як філігранна побудова найменших структур тексту за допомогою агогічних та динамічних засобів, так і поєднання кількох мікроструктур у єдину макроструктуру. В окремих випадках співіснують обидва типи фразування («Женчикок-брєнчикок» М. Леонтович), що робить хорову фактуру дихаючою та рухливою.

- Лінійний та драматичний спосіб виконання. Ці виконавські засоби утворюють амбівалентну єдність у виконавському стилі П. Муравського, поєднуючись в межах одного хорового твору. Засобами лінійного виконання у стилі П. Муравського є: тиха динаміка, штрих *legatissimo* – максимально плавний, стислий перехід з ноти на ноту, знівельована, прикрита дикція, зосередженість. При драматичному способі маестро найчастіше використовує збільшення динамічної та агогічної шкали, укрупнену виразну дикцію, емоційне піднесення, експресію тощо.

- Театральність, персоніфікація. Основні засоби, що сприяють театральності виконання, є інтонаційне перевтілення та емоційна відповідність – створення відповідного до образного змісту, настрою виконання.

Спеціальні виконавські засоби, що є найуживанішими у виконавському стилі П. Муравського: кантилена; використання особливої якості хорового тембру, домінування м'якої атаки, притаманної кантилені; диференційований підхід до подачі літературного тексту: в швидких темпах та при драматичному способі виконання – дикція чітка, укрупнена, ясна, натомість, при лінійному – знівельована, прикрита, затемнена.

Список використаних джерел:

1. Бенч-Шокало О. Г. Павло Муравський: Феномен одного життя. Київ: Дніпро, 2002. 664 с.

2. Коробка Т.С. Комунікаційні аспекти хорового виконавства (на прикладі діяльності Академічного хору імені П.Майбороди Національної радіокомпанії України): Дис. ... канд.музикознавства. К., 2015. 297 с.
3. Ткач Ю.С. Індивідуальний виконавський стиль диригента-хормейстера: теоретичний та практичний аспекти (на прикладі Національної заслуженої академічної капели України «Думка»): Дис. ... канд.мистецтвознавства. К., 2012. 227 с.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО(1914 -2014)

*Анетта Омельченко, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри вокально-хорової підготовки,
теорії та методики музичної освіти ім. В. Газінського,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

Павло Іванович Муравський (1914–2014) — видатний український хоровий диригент, педагог і музичний діяч, якого часто називають «Патріархом українського хорового мистецтва». Його творчість відзначалася глибокою любов'ю до народної музики, високими професійними стандартами і прагненням до духовності в мистецтві.

Павло Муравський доклав значних зусиль для збереження та популяризації української народної музики. У своїх хорових інтерпретаціях він підкреслював автентичність і багатство українських пісенних традицій. Його диригентська манера акцентувала увагу на природності звучання і дбайливому ставленні до тексту та мелодії.

Впродовж життя видатний педагог очолював різні хорові колективи, зокрема Державну академічну капелу «Думка», з якою він досягнув видатних творчих вершин та сприяв поширенню високих стандартів академічного виконання і створив унікальну школу хорового співу, що поєднувала технічну майстерність із духовністю.

Під керівництвом Муравського було виконано численні твори українських композиторів, зокрема Миколи Лисенка, Кирила Стеценка, Артемія Веделя, Миколи Леонтовича. Він не тільки виконував їхні роботи, але й вніс вклад у їхню популяризацію серед ширшої аудиторії. Записи творів, здійснені під його керівництвом, стали класикою українського хорового мистецтва. Для Муравського хорове мистецтво було не лише професійною діяльністю, а й

способом вираження духовних цінностей. Він наголошував на тому, що спів має торкатися душі слухача і нести позитивні ідеї.

У періоди складних політичних умов Павло Муравський не припиняв виконувати твори, що несли національну ідею, сприяючи збереженню української ідентичності.

Свою педагогічну діяльність він розпочинав вчителем середньої школи в місті Чорнобиль (1934-1936). З 1960-х років Павло Муравський працював у Київській консерваторії (тепер Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського), де викладав диригування та очолював кафедру хорового диригування. Він активно займався формуванням методичних підходів до викладання хорового мистецтва, які стали основою сучасної української школи хорового диригування. Під керівництвом Павла Івановича студентський хор проводив гастрольну діяльність, здійснив низку записів хорового співу, зокрема у 1977 році — 37 творів М. Леонтовича. Велику творчу перемогу здобув студентський хор консерваторії під керівництвом П.І.Муравського на Міжнародному хоровому фестивалі в Канаді у 1993 році, виборовши перше місце серед 84 хорів з різних країн світу.

Павло Муравський залишив вагомий слід не лише як диригент, але і як видатний педагог. Його педагогічна діяльність є важливою складовою його внеску в українську музичну культуру.

Серед основних аспектів педагогічної роботи мистецтвознавці виділяють:

1. Формування української школи хорового диригування.

Як викладач Київської консерваторії (Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського), Муравський створив унікальну методику навчання хорового диригування. Його учні отримували не лише технічні знання, але й розуміння духовної та художньої сутності хорового мистецтва. Муравський наголошував на важливості національного звучання в хорі та виховував у студентів любов до української музики.

2. Пріоритет духовності в освіті.

Вчений і педагог вважав, що справжнє мистецтво має бути духовно наповненим. Він виховував у своїх учнів повагу до музики як форми духовного вираження. Педагогічна діяльність Муравського базувалася на принципі поєднання професійності з етичними та моральними цінностями.

3. Індивідуальний підхід до студентів.

Муравський приділяв велику увагу індивідуальному розвитку кожного студента, розкриваючи його сили та допомагаючи долати слабкі. Його учні називали, що він завжди знаходився в часі для пояснення найскладніших моментів і надихав свою віру в їхній успіх.

4. Виховання майстрів хорового мистецтва.

Серед учнів Павла Муравського — десятки видатних хорових диригентів, які продовжили його справу в різних регіонах України та за її межами. Він заклав основу для розвитку багатьох хорових колективів, зберігаючи та примножуючи традиції українського хорового мистецтва. Творчість Павла Муравського мала велике значення для розвитку української музичної культури і збереження її духовних основ. Його життєвий шлях і спадщина залишаються взірцем для майбутніх поколінь митців.

5. Акцент на автентичному звучанні.

Муравський прагне навчити студентів відтворювати хорові твори з максимальною точністю і вірністю оригіналу. Це стосувалося як інтерпретації народних пісень, так і класичних творів українських композиторів.

6. Видання наукових і методичних праць.

Муравський ділився своїм досвідом у лекціях і статтях, сприяючи поширенню знань про українське хорове мистецтво. Його праці стали джерелом для майбутніх диригентів і викладачів.

7. Збереження української музичної спадщини.

Він активно інтегрував в освітній процес виконання творів українських композиторів, таких як Микола Лисенко, Кирило Стеценко, Артемій Ведель та Микола Леонтович, допомагаючи студентам усвідомити їхню культурну і художню значимість [1].

Павло Іванович був противником технічних записів та штучного редагування хорового співу, наполягаючи на природному та живому звучанні.

Блискучі виступи творчих колективів «Трембіта» й «Думка», які чарували не одне покоління слухачів майже на всьому Євразійському континенті, неодноразові перемоги на престижних міжнародних конкурсах студентського хору Національної музичної академії України під керівництвом легендарного маестро, засвідчували велич таланту й педагогічного хисту хорового акапельного співу П. І. Муравського. У співпраці з цими колективами маестро записав на платівки, касети й компакт-диски понад 1000 хорових творів різних авторів: А. Веделя, Г. Сковороди, О. Кошиці, Л. Бетховена, А. Моцарта, Дж. Верді, Г. Малера та багатьох інших українських та зарубіжних композиторів.

Педагогічна діяльність Павла Муравського була не просто навчанням, а вихованням цілого покоління митців, які продовжують його справу. Його внесок у розвиток української хорової культури залишається безцінним.

Список використаних джерел:

1. Бенч О. Феномен одного життя. Київ: Дніпро, 2022. 661 с
2. Гамкало Я. Мій музичний Олімп. Київ: Світ Успіху, 2021. 435 с.

3. Лашенко А. Митець високого професіоналізму / Павло Іванович Муравський. *Мистецькі обрії 2004*: альманах: науково-теоретичні праці та публіцистика. Академія мистецтв України. Київ: ВВП Компас, 2005. Вип. 7. С.374-379.
4. Муравський П. Моє життя – моє мистецтво: (фрагменти) [з кн. спогадів] / *Культура і життя*. 1994. 24 верес. (№ 35). С. 3.

ФЕНОМЕН ХОРОВОЇ ШКОЛИ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

*Тетяна Добрецова, викладач-методист спеціалізації
«хорове диригування» Криворізького обласного фахового
музичного коледжу Дніпропетровської обласної ради
(Кривий Ріг, Україна)*

Павло Муравський — видатна постать у площині українського хорового мистецтва, творча діяльність якого значно вплинула на розвиток хорової культури ХХ століття. Його педагогічна та диригентська діяльність сформувала унікальну школу, яка інтегрувала глибокі традиції українського народного співу з високою професійністю академічного виконавства. Особливу увагу в його творчості займали духовні твори та обробки народних пісень, які стали основою для формування нової якості українського хорового виконання.

Методологія і стиль хорової школи Муравського

Хорова школа Павла Муравського ґрунтується на принципах автентичності, природності вокальної техніки та тональної гармонійності. Він завжди наполягав на органічності звуковедення, яке має нагадувати природне звучання людського голосу. Характерною рисою цієї школи є поєднання інтонаційної чистоти та глибокої емоційної виразності.

Павло Муравський залишив помітний слід у хоровому мистецтві України, розробивши унікальний підхід до виконання хорових творів. Його школа вирізнялася кількома важливими аспектами, які визначали звучання і стилістику виконання.

Підхід Муравського до музики завжди базувався на глибокому аналізі тексту і музики. Він наголошував на важливості передачі не лише звукового, але й емоційного, духовного змісту.

Муравський приділяв увагу формуванню ансамблевого звуку, який втілював єдність духу і гармонії. Його підхід до роботи з хором включав роботу над постійним аналізом тексту твору, підкреслення його смислових акцентів. Також велике значення маестро приділяв роботі над артикуляцією для

досягнення зрозумілості кожного слова. Він вважав, що слухач повинен розуміти кожне слово, а музика має підкреслювати текст, а не пригнічувати його.

В процесі занять Павло Муравський надавав великого значення роботі над динамічними відтінками, які створюють емоційне напруження, дозволяють створювати багатошаровість звучання та значно збагачують виконання твору. Він використовував широкий динамічний спектр — від ледве чутного "піанісимо" до потужного "форте". Завдяки цьому, кульмінації в його виконанні завжди були емоційно наповненими, але не різкими чи надмірними.

Муравський наголошував на інтонаційній чистоті, яка є основою для гармонійного звучання хору. Його праця з хором була спрямована на досягнення ідеального співзвуччя між голосами, рівноваги між партіями: жоден голос не домінує, всі працюють на спільну ідею втілення образу. Але самим головним аспектом для Муравського була відсутність напруження у вокалі — звук має бути "живим" і природним.

Для Муравського було важливо зберегти природне звуковедення, уникаючи академічного "натиску". Його ідеал — звучання, яке нагадує народний спів, але з академічною технікою. Це означало:

- Розкріпачення голосу кожного хориста.
- Використання "українського вокального стилю", що базується на дзвінкому та м'якому звуці.
- Відсутність перенапруги, що дає співаку змогу довго підтримувати рівномірне звучання.

Обробки народних пісень у творчості Муравського

Окремою сторінкою творчості Павла Муравського стали обробки українських народних пісень. Він працював над адаптацією пісенного матеріалу до хорового виконання, зберігаючи їхню мелодичну і ритмічну автентичність. Павло Муравський завжди підкреслював важливість збереження національної автентики в хоровому співі. Це проявлялося у Використанні характерної манери співу, що поєднувала академічність із народною співочою традицією, збереженні особливостей української народної гармонії в обробках пісень.

Особливість його обробок полягає в тому, що вони не лише передавали мелодику пісень, але й інтегрували в сучасне хорове мистецтво багатство народної гармонії.

Павло Муравський присвятив значну частину своєї диригентської діяльності виконанню та популяризації обробок Миколи Леонтовича і Кирила Стеценка. Його інтерпретації вирізнялися особливим підходом, який поєднував автентичну народну традицію з високим академічним виконанням. Муравський

вважав ці твори культурним надбанням української музики, і його виконання стали зразками майстерності.

Виконання творів Миколи Леонтовича і Кирила Стеценка Павлом Муравським стало взірцем інтерпретації української хорової музики. Завдяки його майстерності ці твори отримали нове життя, продовжуючи надихати хорових диригентів і слухачів.

Хоча обидва композитори працювали у сфері народної і духовної музики, Муравський по-різному підходив до їхніх творів:

- У Леонтовича він наголошував на гармонійній витонченості та музичній архітектурі.
- У Стеценка — на емоційності й духовному наповненні.

Значення хорової школи Павла Муравського для України

Хорова школа Павла Муравського є одним із найважливіших феноменів у розвитку української культури. Його робота не лише популяризувала духовні твори і народні пісні, але й піднесла український хор до рівня світового мистецтва. Через діяльність Муравського українські хори отримали статус культурних амбасадорів, які гідно представляли традиції своєї країни на міжнародній арені.

Висновки

Хорова школа Павла Муравського — це унікальний феномен української музичної культури, який поєднує академічну досконалість із глибоким національним корінням. Її основні особливості формують самобутній стиль, який є важливим як для збереження української музичної спадщини, так і для її інтеграції у світовий культурний контекст.

Творчість Павла Муравського є унікальним явищем у розвитку українського хорового мистецтва. Його духовні твори та обробки народних пісень стали невід’ємною частиною хорового репертуару, а його педагогічний підхід — зразком для наступних поколінь диригентів. Завдяки Муравському хорова музика України не лише зберегла свою автентичність, а й інтегрувала їх у контекст світового хорового мистецтва, зробивши його справді унікальним явищем.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО В ХОРОВІЙ КАПЕЛІ УКРАЇНСЬКОГО РАДІО

*Тетяна Коробка, хоровий диригент, педагог, науковець;
кандидат мистецтвознавства, доктор філософії з мистецтва;
солістка Академічної хорової капели імені П.Майбороди*

*Українського радіо; член Хорового товариства імені М.Леонтовича;
Лауреатка Міжнародних конкурсів,
авторка книги «В ефірі Хор Українського радіо»*

Знайомство з Павлом Івановичем Муравським – патріархом українського хорового співу відбулось у Національній музичній академії України на початку 2000-х років. Я стала студенткою Академії і занурилась в дивовижну атмосферу, де П.Муравським крок за кроком закладалися підвалини професійного відношення до звуку, тембру, чистоти інтонації та до хорового мистецтва в цілому. Ці основи супроводжують мене в моєму професійному житті. Після завершення Академії я стала артисткою, солісткою Хорової капели Українського радіо, а також дослідницею діяльності цього колективу та комунікаційних процесів українського хорового виконавства.

Під час дослідження в особистих бесідах та інтерв'ю з Маестро було з'ясовано специфіку діяльності П.Муравського саме з Хором Українського радіо. Згодом, інтерв'ю увійшло до Кандидатської дисертації та Книги «В ефірі Хор Українського радіо».

Павло Муравський в своїй великій творчій біографії двічі співпрацював з Хором Українського радіо з перервою в 50 років!

Перша зустріч П.Муравського з колективом відбулась у 1935-1936 роках. Він тоді був студентом консерваторії. На той час при Радіокомітеті вже існував Великий хор Українського радіо під керівництвом Олександра Мінківського. Великий обсяг ефірів обумовив необхідність створення молодіжного ансамблю (для разових виходів в ефір з малими формами). Основний репертуар молодіжного хору – народні пісні, кон'юнктурні твори. Хор складався зі студентів консерваторії. Молодіжний ансамбль спочатку очолював Юрій Таранченка, а згодом, ближче до початку війни – Павло Муравський. Специфікою роботи в колективі було швидке вивчення нескладного музичного матеріалу, який відразу передавався у прямий ефір. У зв'язку із початком війни П.Муравський був мобілізований.

Післявоєнна творча діяльність П.Муравського описана у багатьох музикознавчих дослідженнях: О.Бенч-Шокало, О.Шокало, А.Лашенка, Ю.Ткач, А.Масленікової та інших.

Детально зупинимося на роботі П.Муравського з Хоровою капелю Українського радіо у 1985 – 1986 роках.

На момент приходу Маестро в колективу П.Муравському був 71 рік. З них понад 50 років активної хормейстерської діяльності у визначних колективах держави. Павло Іванович мав власну впевнену та вивірену роками концепцію

хорового звучання. Поряд із правильним оформленням звука в різній динаміці, злиттям тембрів артистів хору, диригент вважав за найголовніше чистоту інтонації.

За П.Муравського основними видами роботи Хору Українського радіо залишалися записи до Художнього фонду Українського радіо, а також прямі ефіри. Маестро згадував, що композитори спеціально приїжджали в Будинок звукозапису та особисто презентували нотний матеріал.

Після їх вивчення перше виконання творів транслювалося у спеціальних передачах прямого ефіру.

Здійснювалась і концертна діяльність. У репетиційній роботі П.Муравський тяжів до акапельного співу в нетемперованому строї. Репетиції проводилися по партіях, групах і загальні. Маестро вирізнявся величезною продуктивністю, тому від співаків капели вимагав ідеального звучання у продовж довгих занять. Призначались навіть додаткові години. Це давало позитивні зрушення, але для багатьох артистів такий підхід був дуже незвичним.

Основу Хору Українського радіо за керівництва П.Муравського складали кадри з професійною вокальною освітою та тембрально наповненими голосами.

Павло Іванович Муравський незважаючи на малий відрізок часу роботи з Хоровою капелюю Українського радіо встиг записати до Золотого фонду десятки високомистецьких творів. Збереглися у високопрофесійному виконанні обробки українських народних пісень М.Лисенко, М.Леонтовича, Я.Яциневича: обробки фольклорних зразків народів світу. Серед творів крупної форми – Л.Ревуцький кантата «Хустина» та М.Скорик «Весільна сцена», Серед багатьох авторських творів слід назвати «Із-за гаю сонце сходить» Б.Лятошинського, «Ноктюрн» О.Кошиця, «Ранкова пісня» Д.Бортнянського, твори Г.Майбороди, І.Карабиця, О.Левицького, Н.Андрієвської та інших композиторів. Також були наявні твори політично-агітаційного спрямування.

Виконання духовної музики у 1985 році продовжувало бути під заборорою, тому заради виконання таких творів вербальний текст зазнавав кардинальних змін. Так докорінних змін набув відомий літургійний твір Дмитра Бортнянського «Херувимська №7 (Царська)». В його основу у записі хору під керівництвом П.Муравського було покладено текст Годової «Новый день наступает, скоро солнце взойдет. Небо над землей светлеет, птицы в поле песню свою скоро нам споют. Радостное пробуждение. Здравствуй, утро весеннее». Твір отримав назву «Ранкова пісня». Музичний текст залишився без змін, навіть два тутійні хорові акорди у середині твору на слово «Амінь» було трактовано як вступ до другої частини твору. При прослуховуванні запису складається враження щодо штучного «підтягування» слів до музики, зокрема досить незвичним для

світських творів є надмірно довге розспівування складів і слів: майже на кожен склад припадає кілька нот крупних тривалостей. Зміни вербального тексту торкнулися багатьох інших духовних творів.

Записи «Херувимської» Д.Бортнянського з канонічним текстом було здійснено Віктором Скоромним у 1992 році, Юлією Ткач у 2011 році.

Диригентом-хормейстером за П.Муравського був Григорій Сорокопуд, концертмейстером Валентина Чепелинська. Співпрацював П.Муравський з такими солістами: Ольга Басистюк, Василь Бокоч, Таїсія Бучна, Олена Слободяник, Галина Туфтіна, Андрій Іщенко та інші.

Збережені в Художньому фонді Українського радіо опуси записані П.Муравським сповнені натхнення і любові до музики та яскраво ілюструють його глибоке твердження: «Справжню музику треба творити, щоб вона йшла від душі».

Список використаних джерел:

4. Бенч-Шокало О.Г. Павло Муравський : Феномен одного життя / Ольга Григорівна Бенч-Шокало. Київ: Дніпро, 2002. 664 с.
5. Берегова О.М. Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість? К., 2006. 338 с.
6. Коробка Т.С. «В ефірі Хор Українського радіо», Київ «Музична Україна», 2015 рік, 160 с.
7. Лашенко А.П. «Хорова культура: аспекти вивчення та розвитку. – К., 1989 рік. 134 с.
8. Ткач Ю.С. Індивідуальний виконавський стиль диригента-хормейстера: теоретичний та практичний аспекти (на прикладі Національної заслуженої академічної капели України «Думка»): Дис. ... канд.мистецтвознавства. – К., 2012. 227 с.

АУДІОАЛЬБОМ ГРАМПЛАТІВОК ХОРОВИХ ТВОРІВ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА – РАРИТЕТ УКРАЇНСЬКОГО ЗВУКОЗАПИСУ

*Микола Кузик, хормейстер, звукорежисер,
відеооператор, головний редактор
Київської філії Всесоюзної студії
грамзапису «Мелодія» у 1976–1991 рока*
х

Майже за десятиліття до 100-річного ювілею композитора Миколи Леонтовича розпочалося планування робіт різних за творчими напрямками та скерованих на достойне відзначення доробку геніального українського композитора, ім'я якого довгий час недооцінювали й замовчували. Головним

«двигуном» цієї справи став видатний український мистецтвознавець Микола Максимович Гордійчук, який у той час очолював загін музикознавців Спілки композиторів України (нині Національної спілки композиторів України) і був заступником директора Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Академії наук України. Видавництвом «Музична Україна» 1970 року з розгорнутою передмовою М. Гордійчука було надруковано збірку хорових творів М. Леонтовича, 1972 року монографію «М. Леонтович» (2-е видання 1974, рос. мовою 1977). Він забезпечив державне замовлення знаному композитору Мирославу Скорику на завершення і створення нової редакції незакінченої опери «На русалчин Великдень» та оркестровку партитури.

Ключовою проблемою стало завдання записати на грамплатівки хорові композиції подільського Майстра. Це вимагало вирішення двох питань: *перше* – завчасно увести до виробничих планів тодішньої Всесоюзної фірми грамзапису «Мелодія» таку роботу (затвердження було за Москвою); *друге* – віднайти хоровий колектив, який би здійснив цю роботу. Адже заплановане завдання вимагало деякого порушення графіку роботи знаменитих українських капел, репертуарний та концертний плани яких були наперед укладені, на що керівні органи не давали згоди. Але коли думки сповнені потужної творчої сили здійснити задумане – перешкод не існує! У поєднанні зусиль двох видатних особистостей – Миколи Гордійчука та Павла Муравського тему замовлення «пробили» на всіх рівнях, а при підтримці ректорату Київської консерваторії та натхненного захоплення ідеєю студентів-хоровиків і невеликої творчої групи Київської філії ВСГ «Мелодія» справу було зроблено.

Хор студентів Київської консерваторії під керівництвом професора Павла Івановича Муравського ґрунтовно й на високому фаховому рівні підготував програму з 34-х акапельних композицій Миколи Леонтовича. Програма включала майже всі обробки українських народних пісень, а також оригінальні твори композитора. За формою вони невеликі, у музикознавчій літературі їх часто називають «хоровими мініатюрами». Варто наголосити, що традиційне поняття «обробка народної пісні» мало підходить до аранжувань, здійснених подільським митцем. Серед його доробку маємо як традиційні аранжування, що іноді називають «гармонізація» (таких найменше і відносяться до раннього періоду творчості), або з розвинутою підголосковою фактурою, де відчувається вправна авторська рука, проте є й справжні шедеври, де народна тема стала лишень імпульсом для творення хорової мініатюри, самобутньої за розвитком думки й композиторського письма.

Запису грамплатівок передував досить довгий репетиційний період. На цьому етапі мені, як редактору майбутнього видання, прийшлося долучитися і

особисто брати участь у прослуховуванні ансамблевого виконання. У подальшому ми обговорювали з Павлом Івановичем порядок творів на платівках, деякі деталі komponування програми. Крім того, велику увагу приділяли проведенню самих записів. Звичайно, треба було узгоджувати часовий регламент роботи колективу, адже це студенти (!) і в них є лекції, заліки, яких ніхто не відмінить. Зрозуміло, бралася до уваги віддаленість студії звукозапису. А була вона облаштована в приміщенні Палацу культури «Дніпро» Київського радіозаводу в районі Дарниці. Тобто, Київська консерваторія на правобережжі Дніпра, а Дарниця – на лівобережжі, через міст Патона й далі. Додам, що у свій час зал Палацу культури було вибрано з огляду на унікальну акустику. Колеги-звукорежисери порівнювали звучання цього залу з акустикою великого залу Московської консерваторії, де фірма «Мелодія» здійснювала свої найкращі звукозаписи класичної музики.

У підготовці розкладу майбутніх записів бралось до уваги те, що писати музику можна було тільки в нічний час, а саме – після першої години ночі. Треба було дочекатися, коли зупиниться рух трамваїв, бо колія проходила за 50 метрів від стін Палацу культури. Зміна запису тривала 3–4 години, тож бідним хористам доводилося чекати на ранкове відновлення руху транспорту. Але ніхто не нарікав, бо за пультом був Маестро – Павло Муравський! Його обожнювали. І посеред ночі, коли всі «нормальні люди» сплять, у студентів-хористів панував творчий підйом.

Після запису чергового дубля Павло Іванович Муравський заходив до апаратної, разом зі звукорежисером Юрієм Павловичем Вінником прослуховували щойно здійснений запис, обмінювалися зауваженнями, вносили правки – творили досконалість. Хор під рукою Павла Муравського звучав натхненно і злагоджено, як єдиний організм.

Це була потужна праця, що увінчалася великим успіхом. Ми – учасники цього дійства намагалися довести і гармонізувати всі складові проробленого процесу до достойного завершення спільної праці. У короткий термін був проведений монтаж, до Москви відправлено «майстер-оригінал» на магнітній стрічці всіх трьох дисків (нині сучасна молодь не уявляє, що тогочасна техніка звукозапису не застосовувала цифрових технологій, бо їх просто не було). Наш запис пройшов художню раду фірми «Мелодія», Апрелевський завод грамплатівок отримав завдання на виготовлення тисячі примірників альбому. Але, як у нас водиться, коли закінчується ентузіазм – з'являється байдужість, гальмується гарне діло. Не вдаючись в деталі додам, що я був змушений спеціально поїхати у відрядження на Апрелевський завод і дещо «підштовхнути» виробників. У результаті перший тираж відправлено до Києва вчасно. У грудні

1977 року в Оперному театрі ім. Т. Шевченка на урочистому вечорі до 100-річчя Миколи Леонтовича було представлено альбом грамплатівок. Шкода, що особисто я «застряг» в Апелівці і на це свято не потрапив. Ще більш шкода, що оригінал цих записів залишився в архіві фірми «Мелодія» у Москві.

Твори Миколи Леонтовича сьогодні звучать у численних концертах на світових сценах у виконанні аматорських колективів і численних державних і національних капел, записано на платівки й диски. Та пам'ятаймо, у 1977 році хором студентів Київської консерваторії під орудою видатного майстра Павла Івановича Муравського був здійснений мистецький подвиг, який і донині не перевершено. А невеличкий творчий колектив Київської філії ВСГ «Мелодія» вважає свою працю по створенню Альбому хорових творів М. Леонтовича справжнім раритетом українського грамзапису, який свідчить про високу громадянську свідомість, патріотизм і фаховий рівень.

ЛЬВІВСЬКИЙ ПЕРІОД В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО

*Мирон Дацко, викладач-методист ЛККиМ,
композитор, заслужений діяч мистецтв України*

Львівський період в творчості Павла Муравського тривав 17 років. Це був досить складний післявоєнний час (з 1948 по 1964 роки). Молодому, але вже диригенту з досвідом, доручили очолити хорову капелу «Трембіта», яка тоді мала лише обласний статус.

Суспільно-політична ситуація в той час була досить нестабільна. Частина мистецької еліти польського походження виїхала до себе на батьківщину. Ще не вщухла боротьба УПА, кровоточили післявоєнні рани, соціальна розруха, голод.

Тому призначення Павла Муравського на цю посаду могло сприйматися місцевою творчою елітою, як заслання «східного» емісара. Але, очевидно, всі підозри розвіялись в перші дні, під час першого концерту.

Муравський став для співаків товаришем, братом. Завжди міг стати на захист, переймався їхніми проблемами, помагав їх вирішувати. Зокрема, Павло Муравський не цурався брати в капелу репресованих галичан, а вони були фактично в кожній родині. Через те він дуже швидко здобув любов і повагу в своєму середовищі.

В 1948-1964 роках капела «Трембіта» під його керівництвом стала найкращим хором України й одним з провідних хорів СРСР, а також Державною заслуженою академічною хоровою капелою України.

В «Трембіті» основну увагу приділяв співу а-капела, у репертуарі – програми з творів М. Леонтовича, львівських композиторів, а також великі вокально-симфонічні твори «Кавказ», «Заповіт» С. Людкевича, «Юда Маковей» Г. Генделя, «Реквієм» Дж. Верді та інші.

Павло Муравський – хоровий диригент і педагог, чиє ім'я яскраво зоріє у плеяді найвидатніших митців України ХХ-ХХІ століття. До його справжнього життєво-мистецького подвигу відносимо непересічне прочитання багатющою мовою хору творів української та світової класики.

Не зовсім комфортні для радянської ідеології Д. Бортнянський, М. Березовський, А. Ведель, майже незнаний у музичному аспекті Г. Сковорода, практично заборонений О. Кошиць, мало виконувані С. Людкевич, Г. Малер, І. Стравінський, О. Скрябін, поряд із широкопопулярними П. Чайковським, Л. Бетховеном, В. Моцартом, Дж. Верді – усі ці твори, у неповторній інтерпретації Павла Муравського отримали потужний імпульс свого новітнього звучання зі сцен України та зарубіжжя.

Ансамбль пісні і танцю Тихоокеанської флотилії, Державна хорова капела України «Думка», Державна хорова капела України «Трембіта», хор студентів Київської державної консерваторії ім. П. Чайковського, викладацька робота у Львівській, а, згодом, Київській консерваторіях – усе це піднесло постать Павла Муравського до величі справжнього титана світового музично-хорового виконавства та педагогіки.

А неперевершений Микола Леонтович став знаковим композитором, що супроводжував усю мистецьку дорогу Павла Муравського. Адже, диригентові вдалося здійснити запис найзнаковіших хорових творів улюбленого композитора (більше сорока (!), що одразу після випуску у світ заслужено стали еталонним зразком у прочитанні усієї композиторської спадщини нашого хорового корифея.

З педагогічного класу Павла Муравського вийшла ціла плеяда талановитих українських диригентів, якими сьогодні пишається українське і світове мистецтво. Д. Болгарський, І. Павленко, Л. Бухонська, С. Сварич, В. Степурко, О. Бондаренко, Н. Нехотяєва, В. Петриченко, М. Гобдич, Л. Байда, брати Курачі, Т. Миронюк, Б. Пліш, А. Попіль, І. Ренгач, П. Струць, Р. Толмачов, О. Тарасенко, М. Юрченко, Є. Медведєв – це лише короткий перелік усіх тих, ким уславлена педагогічно-хорова школа Павла Муравського.

Павло Муравський, як хормейстер-практик, теоретично обґрунтував принципові засади сучасної методики хорового співу без супроводу в своїх численних публікаціях, серед яких – «Моє життя – моє мистецтво (фрагмент)» // «Український світ», 1993, № 1-2, «Чистота співу – чистота життя» (2002), «Моя

хорова школа. Методика акапельного хорового співу» (2014; обидві – редактор-упорядник О. Шокало), повне зібрання творів у семи томах «Пісенний Кобзар»: Хорова Шевченкіана» (т. 1, 2014; т. 2, 2015; т. 3, 2016; усі – Київ).

Павло Муравський був гідним продовжувачем традицій українського хорового співу своїх попередників: М. Лисенка, Я. Калішевського, О. Кошиця, Н. Городовенка, П. Гончарова і став фундатором сучасної української хорової школи. Має фондові записи на грамплатівках та компакт-дисках, зокрема, музичний альбом «Пісенний Кобзар» (записи за 1956-2006 р.р. з капелами «Трембіта, «Думка», хору українського радіо, студентського хору Національної музичної академії України), «Музичний альбом» на 3-х дисках (твори а-капела, великі форми, твори з супроводом та без нього; вокально-симфонічні твори, 2010 р.)

Про П. Муравського знято документальний фільм «Муки й радощі Павла Муравського» (1995 р., режисер О. Пугач).

У 2009 р. в рідному селі Павла Муравського відкрито меморіальну садибу-музей, від 2010 року проводять міжнародний хоровий конкурс його імені (від 2012 р. – обласний).

В 2015 р. учні П. Муравського створили благодійний фонд «Хорова школа П. Муравського», при якій від 2017 р. діє камерний хор «Moravski».

В 2016 р. на честь П. Муравського названо Піщану музичну школу та народну хорову капелу «Діброва».

В 2019 р. у Києві йому відкрито меморіальну дошку.

Творчість Павла Муравського, в значній мірі позначилась на подальшому творчому шляху «Трембіти». Під час його керівництва зросла ціла когорта талановитих митців, диригентів, співаків, які продовжили його традиції.

ПАВЛО МУРАВСЬКИЙ. ШЛЯХАМИ ТВОРЧОСТІ УСЛАВЛЕНОГО МАЕСТРО

*Ольга Бабошина, заслужена діячка мистецтв України,
лауреатка Премії ім. М. Леонтовича,
лауреатка премії «Мистецька Вінниччина»,
викладач-методист вищої категорії
та диригент хору Вінницького фахового
коледжу мистецтв ім. М. Д. Леонтовича,
художній керівник та головний диригент
Подільського камерного хору «Леонтович-капела»
Вінницької обласної філармонії ім. М. Д. Леонтовича,
голова Вінницького відділення Всеукраїнського*

*хорового товариства ім. М. Д. Леонтовича,
член Національної всеукраїнської музичної спілки*

Павло Іванович Муравський – один із найталановитіших диригентів ХХ–ХХІ ст., який вивів хоровий спів України на світовий рівень та своїм талантом і жертвним служінням вокально-хоровому мистецтву підняв його на найвищий щабель виконавської майстерності. Народився Павло Муравський 30 липня 1914 року в маленькому селі Дмитрашківка Піщанського району Вінницької області, пройшов великий і тернистий шлях від учня Київської музпрофшколи до студента Київської консерваторії. Роки навчання Павло Іванович поєднував з виконавством і педагогічною діяльністю; викладав у Львівській консерваторії та водночас диригував львівською обласною капелю «Трембіта». Переїхавши до Києва багато років був головним диригентом Державної заслуженої академічної хорової капели «Думка», а потім працював зі студентським хором Київської консерваторії ім. П. І. Чайковського, тепер Національної

музичної академії України, виховавши понад 1000 хормейстерів.

Та де б не працював уславлений Маестро, в яких би країнах не виступав він завжди зачаровував слухача своїм величним талантом музиканта й умінням досягти зі співаками свого хору – чи то з молодих студентів, чи то з досвідчених капелян – еталонного звучання як за чистотою інтонування, так і за темброво злагодженим ансамблем. У співпраці з названими хоровими колективами Павло Муравський у різні часи записав на касети, платівки й компакт-диски понад 1000 хорових творів українських і зарубіжних авторів, зокрема С. Людкевича, В. А. Моцарта, Г. Малера, та інших. Віхою в історії української культури, а можливо і світової, став запис на трьох довгограючих платівках 37-ми акапельних творів Миколи Леонтовича, здійснений 1977 року студентським хором столичної консерваторії під орудою Маестро на тодішній Київській філії Всесоюзної студії грамзапису «Мелодія». Цей проєкт спеціально готувався Павлом Муравським до 100-річчя українського геніального композитора, родом з благодатного Зеленого Поділля, звідки розпочав свій життєвий шлях і сам Маестро.

У Павла Івановича були дві заповітні мрії, над втіленням яких він упродовж останніх 23-х років свого життя самовіддано працював. Маестро прагнув здійснити запис **Хорової Шевченкіани** та створити вірцевий академічний хор. Він щиро вірив і доводив загальнонаціональну доцільність поширення поезії Великого Кобзаря в українському суспільстві. За ініціативи відомого шевченкознавця і публіциста Олександра Андрійовича Шокала Павло

Іванович уклав список хорових творів на поезії Тараса Шевченка, що він у різні часи записав з капелами «Трембіта», «Думка», хорами Українського радіо та Київської консерваторії. Його ідею підтримали Національна радіокомпанія України та благодійна організація Президентський фонд Леоніда Кучми «Україна», коштом якого в 2010 році вийшов у світ музичний аудіоальбом **«Пісенний Кобзар»**. Диригував хорами Павло Муравський. Після цього Маєстро упорядкував всі наявні ноти хорової Шевченкіани, що були опубліковані у 7-ми томах. Потім провідні хори України здійснили запис окремих творів для цього аудіоальбому.

Хоровому колективу Вінницького фахового коледжу мистецтв імені Миколи Леонтовича під орудою Ольги Бабошиної випала велика честь здійснити кілька записів до різних аудіоальбомів: Юрій Щуровський «Дівоча пісня» («Оддай мене моя мамо...») (Диск 3, трек 12), Данило Бойченко «Ой маю, ой маю я оченнята» (Диск 2, трек 13), мелодія Данила Крижанівського аранжування К. Семенова «Рече та стогне Дніпр широкий» (Диск 3, трек 1), К. Семенов «Доле, де ти?» (Диск 2, трек 16), Платон Майборода «Тополя», вокально симфонічна поема (диск 2, трек 3), що була виконана хором та оркестром народних інструментів Вінницького училища культури і мистецтв імені М. Д. Леонтовича під орудою Геннадія Муращенка (хормейстер Ольга Бабошина.)

Вінницька музична громада шанує і пишається своїм видатним земляком. Так у 2009 році за ініціативи художника, земляка уславленого хормейстера та музиканта Федора Ущатовського на батьківщині Маєстро в селі Дмитрашківка було відкрито Меморіальну садибу-музей, де на своє 95-річчя побував Павло Іванович. На батьківщині Маєстро щороку проводився Міжнародний фестиваль хорового мистецтва імені П. І. Муравського за ініціативи та підтримки Вінницького обласного центру народної творчості та його директора Тетяни Цвігун. У 2021 році рішенням Піщанської селищної ради дитяча музична школа стала носити ім'я Павла Муравського. У 2018 році на Вінниччині здійснили ще одну мрію Павла Муравського: 6 жовтня 2018 року при Вінницькій обласній філармонії імені М. Леонтовича був створений Подільський камерний хор «Леонтович-капела» (художній керівник заслужена діячка мистецтв України Ольга Бабошина). А тогочасними очільниками Вінниччини – Головою Вінницької обласної державної адміністрації Валерієм Коровієм та начальником Вінницького управління культури та туризму Станіславом Городинським було засновано молодіжний камерний хор, який ставив своєю метою збереження у рідних місцях молодих, талановитих співаків задля розвитку хорового мистецтва краю, щоб вони у своїй творчій перспективі продовжували традиції Вінницької хорової школи і представляли нашу хорову культуру і в Україні, і за кордоном.

6 жовтня 2024 року – 10-ліття пам'яті великого Маестро. У цей день ми щиро вшановуємо великий внесок Павла Івановича у розвиток українського хорового мистецтва та згадуємо ту величезну спадщину довершено виконаної хорової музики, яку він полишив як взірць для майбутніх молодих продовжувачів його хорової справи. Для кожного хормейстера України Павло Іванович Муравський являється взірцем самовідданого служіння українському народові, його культурі і мистецтву. Все своє життя він зберігав, примножував і сам творив унікальне художнє надбання нації – **хоровий спів** як фундамент української музичної культури.

ТРАДИЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ОБЛАСНОГО ФЕСТИВАЛЮ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА ІМЕНІ П.І.МУРАВСЬКОГО ЯК ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ МАЕСТРО ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЙОГО ТВОРЧИХ ЗАСАД

*Ніна Джус, провідний методист
з вокально-хорового мистецтва
Вінницького обласного центру
народної творчості,
відмінник освіти України.*

Серед видатних постатей Вінниччини яскравою зорею сяє ім'я Героя України, народного артиста України, лауреата Національної премії імені Т.Г.Шевченка, професора Національної музичної академії імені П.І.Чайковського Павла Івановича Муравського (30.07.1914 – 06.10.2014 р.р.). Своєю титанічною працею Муравський збагатив давні традиції українського гуртового співу. Видатний педагог (понад 75 років віддав вихованню цілої плеяди хормейстерів), художній керівник та головний диригент державних українських хорових капел «Трембіта», «Думка», Академічного хору імені П.Майбороди Національної радіокомпанії України. Він створив унікальне явище в українській музичній культурі – хорову школу Муравського.

Життя і творчість П.І.Муравського – взірць служіння рідному народові, збереження й примноження його безцінного надбання – українського хорового співу.

Народився Павло Іванович в с. Дмитрашківка Піщанської громади Вінницької області у селянській родині, в якій чи не найголовнішим духовним хлібом була пісня. Тож вдячні земляки гідно пошановують видатного Маестро.

Так, у 2009 році, на батьківщині Муравського, в рідному селі відкрито Меморіальну садибу-музей Павла Івановича Муравського, яку будували й облаштували всенародною толокою за активної підтримки БО «Фонд імені

Павла Муравського» та участі заслуженого працівника культури України Федора Ущатовського. У 2010-2011 роках в селі Дмитрашківка за ініціативи вищезгаданого Фонду був започаткований Міжнародний фестиваль-конкурс імені Павла Івановича Муравського. Поважне журі очолював сам Маєстро Муравський. У заході брали участь професійні хорові колективи з України, Прибалтики, Польщі, Грузії, Молдови, Придністров'я тощо. Окрасою фестивалейних заходів стали виступи академічного муніципального камерного хору «Вінниця» під орудою народного артиста України, професора Віталія Газінського та академічного ансамблю пісні і танцю «Поділля» Вінницької обласної філармонії (головний хормейстер – заслужений артист України Анатолій Кондюк). Однак, через брак коштів, недостатньо підготовлену інфраструктуру для локацій фестивалю, подальше проведення Міжнародного фестивалю-конкурсу стало неможливим.

Тому з 2012 року управління культури і мистецтв облдержадміністрації, обласний центр народної творчості та відділ культури і туризму Піщанської райдержадміністрації зініціювали проведення **Обласного фестивалю хорового мистецтва імені Павла Муравського**. За активної підтримки місцевої влади та участі хорових колективів Вінниччини цей фестиваль з того часу проводився щорічно. Однак повномасштабне вторгнення РФ на територію України внесло суворі корективи у діяльність творчих колективів галузі, тож останні роки фестиваль проводиться в форматі онлайн.

В різні роки у фестивалі брали участь кращі з кращих народні аматорські та професійні хорові колективи Вінниччини. Постійними учасниками фестивалю є хорова капела «Діброва» ЦКіД Піщанської ТГ Тульчинського району, хоровий колектив АФ «Ольгопіль» Ольгопільської ТГ Гайсинського району, хорова капела імені М.Д.Леонтовича ЦКіД Тульчинської міської ради, хоровий колектив Тульчинського ФКК, хоровий колектив «Вінок Поділля» імені В.І.Іжевського Іллінецького МБК ЦКМтаЕВ Іллінецької міської ради Вінницького району, хорова капела «Відлуння» ЦКіД Томашпільської селищної ради Тульчинського району, хорові колективи ЦКіД Тростянецької ТГ, ЦКіД Оратівської ТГ, Липовецького МБК Вінницького району, Животівського СБК-філії ЦКіД Оратівської ТГ, хор працівників культури ЗК «Вінницька централізована клубна система», хоровий колектив «Зорецвіт» будинку культури Хмільницької міської ради, хоровий колектив Гайсинського будинку культури Гайсинської міської ради (керівники – заслужені працівники культури України Федір Ущатовський, Валентина Футимська, Любов Грушко, а також Геннадій Сергєєв, Марія Дейдиш, Олена Панчук, Іван Гнатюк, Галина

Навроцька, Петро Сидоренко та Ігор Кочурський, Павло Дубовий, Тетяна Бурякова та багато інших) та багато інших.

Величезний музичний потенціал Павла Муравського, мистецька ерудованість, талант диригента можуть лише вражати і захоплювати. Сьогодні творчість Павла Івановича Муравського продовжується його вдячними учнями і послідовниками. Адже відомо – мистецтво вічне, як вічні й ті, хто став нерозлучним із ним від першого до останнього подиху життя.

А аматорські хорові колективи Вінниччини своєю творчістю намагаються сповідувати мистецьке кредо видатного земляка Маестро Муравського: «Чистота співу – чистота життя».

